

TÜRK DÜŞÜNCESİNDE AHLAK VE AHLAK FELSEFESİ ÇALIŞMALARI: HİLMİ ZİYA ÜLKEN ÖRNEĞİ

*Ethics and Moral Philosophy Studies in Turkish Thought: The
Example of Hilmi Ziya Ülken*

Doç. Dr. Recep Batu GÜNÖR*

Özet

İnsanların hangi neden veya nedenlerle olursa olsun bir arada yaşamalarının zorunlu olduğu kabul edilmektedir. Bu zorunluluğun neticesinde ise pek çok soru ve sorun ortaya çıkmıştır. İşte bu soru ve sorunlarla uğraşan en önemli felsefî disiplinler arasında ahlak felsefesi gelmektedir. Ahlak kavramını felsefî açıdan inceleyen ahlak felsefesi ile ilgili olarak düşünce tarihinin her aşamasında farklı fikirler ortaya atılmıştır. Felsefenin özellikle pratik boyutu ile ilgilenen ahlak felsefesi, günlük hayattaki sorunlarla alakalıdır. Ahlak felsefesi günlük hayattan kaynaklandığı için de direkt olarak onunla ilgilidir. Günlük hayatta aklını kullanan ve bazı sıkıntılı durumlarla karşılaşan herkes bu soru ve sorunlarla bir şekilde muhatap olmak zorundadır. Bu düşünceye göre her insan toplum içinde hayatını düzenlemek ister. Buna göre diğer insanlarla etkileşimde bulunur ve bu etkileşim sonucunda eylemler gerçekleştirir. İnsanlar, hayatta karşılaştıkları zorluklar karşısında farklı tutumlar gösterirler. Örneğin onları kabullenebilirler veya düzeltmek için uğraşabilirler. İşte insanların bu tutumları, onların ahlak felsefesi ile ilgili teorilerini belirler. Cumhuriyet dönemi düşünürleri de doğal olarak ahlak ve ahlak felsefesi ile ilgilenmek durumunda kalmışlardır. Burada Hilmi Ziya Ülken'in adı ön plana çıkar. Hilmi Ziya Ülken, tutkusu felsefe olan,

Makale Geliş Tarihi: 15.01.2024. Makale Kabul Tarihi: 20.05.2024.

Araştırma Makalesi / Künye: GÜNÖR, Recep Batu, "Türk Düşüncesinde Ahlak ve Ahlak Felsefesi Çalışmaları: Hilmi Ziya Ülken Örneği", *Türkiye Araştırmaları Dergisi (TÜRKAD)*, C. 1, S. 1, Haziran 2024, s. 63-75.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü. E-posta: b.gunor@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0002-4791-4059.

Cumhuriyet tarihimizin fikir ve düşünce hayatının elli yılını neredeyse tek başına doldurmuş bir düşünürümüzdür. Onun geliştirmiş olduğu Aşk Ahlakı, bir bireyin gerek kendi hayatında gerekse toplum hayatında izlemesi gereken aşamaları önerdiği bir öğreti olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hilmi Ziya Ülken, Aşk, Ahlak, Toplum, Birey.

Abstract

It is accepted that it is necessary for people to live together, regardless of the reason or reasons. As a result of this obligation, many questions and problems have arisen. Moral philosophy is among the most important philosophical disciplines that deal with these questions and problems. Different ideas have been put forward at every stage of the history of thought regarding moral philosophy, which examines the concept of morality from a philosophical perspective. Moral philosophy, which is particularly interested in the practical dimension of philosophy, is related to problems in daily life. Moral philosophy arises from everyday life. Everyone who uses their minds and encounters some troublesome situations in daily life must somehow deal with these questions and problems. According to this idea, every person wants to organize his life in society. Accordingly, he interacts with other people and performs actions as a result of this interaction. People show different attitudes towards the difficulties they encounter in life. For example, they may accept them or try to fix them. These attitudes of people determine their theories about moral philosophy. The thinkers of the Republican period naturally had to deal with morality and moral philosophy. Here, Hilmi Ziya Ülken's name comes to the fore. Hilmi Ziya Ülken is a thinker whose passion is philosophy and who has almost single-handedly completed fifty years of the intellectual life of our Republic's history. The Ethics of Love that he developed has become a teaching in which he recommends the steps that an individual should follow both in his own life and in social life.

Keywords: Hilmi Ziya Ülken, Love, Morality, Society, Individual.

Giriş

Ahlak kavramı, gerek bugün gerekse geçmişte her zaman insanları birinci dereceden ilgilendiren bir kavram olmuştur. Bunun nedeni, hayatın insanın karşısına sürekli olarak bu kavramlarla ilgili soru ve sorunları

çıkarmasıdır. İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için diğer insanlarla birlikte karşılıklı bir şekilde iletişime ve etkileşime geçmişlerdir. İnsanlar arasındaki bu iletişim ve etkileşim temel olarak uzun bir süreçtir. Bu uzun süreçte insanlar sürekli olarak bazı problemler ile karşılaşır ve bu problemleri çözmek için çeşitli eylemlerde bulunurlar. İşte bu eylemleri iyi veya kötü olarak değerlendirebilme imkânını bize "ahlak anlayışı" kavramı verir. Biz, her gün gerek akraba veya arkadaşlarımızla konuşurken gerekse gazete, radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarında insanların bazı eylemlerini iyi, bazı eylemlerini ise kötü olarak değerlendiririz. Ailesine saygısızlık yapan bir kimseyi kötü olarak değerlendirirken, yaşlılara yardım eden ve fedakârca davranışta bulunan bir kişiyi iyi olarak değerlendiririz. Bize bu değerlendirme imkânını veren şey, ahlak ilkeleridir.

Ahlak, insanın varlığını şekillendiren bir düşünce ve hatta varoluş tarzı olarak ortaya çıkmaktadır. Ontolojik olarak ahlaksal bir varlık olan insanın pratik hayatla ilişkisini belirleyen temel bağ, ahlak olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bir değerler sistemi olarak ortaya çıkan ahlak, toplum hâlinde yaşamak zorunda olan her insanın mutlaka yaşamının içinde ve ona bir yol gösterici olarak yer alır. “İnsan yaşayışının bir uzantısı olan ahlaki yaşayışta, insanın tavır ve davranışları ahlaki ölçütlerle kontrol edilir ve değerlendirilir.”¹ İnsanlar, diğer canlılardan farklı olarak düşünen, akıl sahibi varlıklardır. Bu farklılığın en önemli sonuçlarından birisi de insanların iradi eylemler gerçekleştirmesidir. Ahlaki ilkelerin neler olduğu konusunda tarih boyunca birçok fikir yürütülmüştür. Bir bitkinin ışığa yönelmesi veya bir hayvanın avının peşinden koşması gibi davranışlar genel olarak ahlaki olarak değerlendirmeyiz. “Sadece insana özgü bir davranış şekli vardır ki buna eylem adının verilmesi gerekir. Eylem, bir ilke, norm, inanç, değere vd. bağlı iradi bir davranıştır.”² İşte ahlaki olarak değerlendirilebilen eylemler, kişinin özgür bir biçimde seçme iradesi göstererek belirlediği davranışlar yani iradi davranışlardır.

¹ Nurten Gökalp, *Duygu ve Etik*, Ebabil Yayınları, Ankara 2010, s. 22.

² Doğan Özlem, *Etik*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2004, s. 13.

1. Ahlak Nedir?

İnsan, ahlaki bir varlıktır. İnsanın Tanrı'yla, evrenle, canlılarla ve diğer insanlarla kurduğu bağ, ahlakı doğurur. Böylece insan, ahlaki süreçle bağlantılı olarak kendisini bilebilir. Aynı şekilde insan toplumsal yanını da ahlak ilkesiyle birlikte şekillendirebilir. Görülmektedir ki ahlak kavramı, insanın ilk var olduğu andan itibaren insanlar ve toplumlar arasında tartışılacakmış bir kavramdır. “Kelime anlamı ile ahlak; huy, karakter, gelenek, hayat tarzı ile ilgili olan anlamına gelmektedir.”³ Bu anlamda, ahlak, insanın karakteri ve davranış biçimlerini kapsar. Kavramın etimolojik anlamı da insanın varlıksal yapısıyla değerler yapısının bütünlüğüne ve bunun eylemde ortaya çıkan yönüne vurgu yapılmaktadır. Ayrıca ahlak, insanların davranışlarını şekillendiren ve belirleyen genel kurallar ve ilkeler ile ilgilidir ki bu da ahlakın soyut ve idealleştirilmiş yönünü bize gösterir.

Ahlak bu anlamda ulaşmak istenilen ortak insan olma idealini ve yaşam şeklini bize sunar. Bu kurallar ve ilkeler ile ilgili olan ahlak kavramına genel olarak bakıldığında öncelikle insanın karakter yapısına, yapıp etmelerine, bunlarla ilgili değerlendirmelerine ve eylemlerini düzenleyen genel kurallara işaret ettiği görülür. Ahlak, öncelikle insanın eylemlerini kendisine konu edinir. Bu bağlamda beliren önemli bir husus ahlaki bir eylemin olabilmesi için insanın gerçekleştirilen eylemde aktif olarak yer alması gerekliliğidir. Görülmektedir ki ahlaki bir eylemin iradi bir eylem olması gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Yani o eylemi yapan kişinin, kendi isteğiyle ve o eylemin sonuçlarına katlanarak eylemi gerçekleştirmiş olması gereklidir. Özgür iradeyle gerçekleşmeyen eylemlerden, o eylemi yapan kişi ahlaki açıdan sorumlu tutulamaz.

Ahlak, teori ile pratiği birleştiren bir yapıdadır. Ahlak, insanların hayatında çok önemli bir rol oynar. İnsanları belli kurallara uymaya ve belli hareketlerden kaçınmaya zorlar. Yani ahlak, teoride olduğu kadar pratik alanda da etkindir. Ahlakın insan için bu kadar önemli olmasının nedeni daha önce değinildiği gibi insanın ahlaki bir varlık olmasıdır. İnsan, ahlaka göre kendisini şekillendiren bir varlık olarak, tıpkı siyaset gibi, ahlaktan da kaçamaz. Her insan, aksini iddia etse bile, ahlaki

³ Alan Robert Lacey, *A Dictionary of Philosophy*, Routledge, New York 1996, s. 221.

değerlendirmelerde ve ahlaki yargılarında bulunur. Bu yargılarda bulunurken ahlaki ilkelerden hareket eder. Felsefe ile onun temel süjesi olan insan arasındaki doğrudan ilişkide karşımıza çıkan önemli bir felsefi disiplin ahlak felsefesidir. Ahlak felsefesinin ne anlama geldiğini ve temel problemlerinin neler olduğunu bilmek, ahlak felsefesinin kavramlara ve ahlaki teorilere nasıl yaklaştığının anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

2. Ahlak Felsefesi Nedir?

Ahlak felsefesi, ahlaki kendisine konu edinen felsefe disiplini. Buna göre ahlak felsefesi, pratik alandaki ahlak uygulamalarını teorik açıdan inceleyerek sorgular. Ahlak terimi ile ahlak felsefesi çoğu zaman birbirine karıştırılan kavramlardır. Bu iki kavram günlük yaşamda birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak bunlar birbirinden farklı kavramlardır. “Ahlak, her yanda yaşayışımızın içerisinde. Yani felsefeden önce ahlak vardır. Ahlak felsefesi ise ahlak üzerinde felsefe yapmaktır.”⁴ Ahlak, kişilerin kendi iradeleriyle ve sorumluluk duygusuyla yaptıkları hareketlerini konu edinir. Ahlak felsefesinin konusu ise, ahlak alanına sahip olan ilkeleri, iyi ve kötünün ne olduğunu, ahlakiliğin ne anlama geldiğini araştırmaktır. Ayrıca ahlakın sadece betimleyici bir tarafı varken, ahlak felsefesi ise hem betimleyici hem de kural koyucu yani normatif bir özelliğe sahiptir.

Ahlak felsefesi, tıpkı diğer felsefe disiplinlerinde olduğu gibi, eleştirel bakış açısının ahlak kavramına uyarlanmasıdır. Başka bir deyişle ahlak felsefesi, ahlakın temel problemlerini, temel iddialarını eleştirel yöntemle inceleyerek, bu problemler üzerinde çözümlemeler yaparak bunları dile getirir. Ahlaki yargılar, ahlaki değerler ve ahlaki olgular gibi konular üzerinde sistematik bir şekilde düşünmeyi hedefleyen ahlak felsefesi, özellikle iyi ve kötünün ne olduğu, vicdanın eylemler üzerindeki etkisi, özgürlük-sorumluluk ilişkisi, evrensel bir ahlak anlayışının mümkünlüğü, ahlaki güdülerde akıl-duygu etkisi gibi birçok problem alanı ile ilgilenir.

3. Ahlak Felsefesinin Temel Problemleri

En temel düzeyde ahlak felsefesi, hayatını belli ilkeler ve değerler üzerine inşa eden insanın, bu değerlerin mahiyetini sorgulamaya başlaması ile şekillenir. Yani sorgulayan, eleştiren bireylerin, hayatlarının

⁴ Recep Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 2.

içinde var olan değerleri ve ilkeleri sorgulama, onların özünü araştırma çabalarıyla ahlak felsefesi var olur. İnsanlar gündelik hayatta kullandıkları ahlaki kavramları sorgulamaya, onların kaynağını araştırmaya, değerlerin gerçek anlamının ne olduğunu bulmaya çalışırlar. İşte ahlak felsefesinin temeli bu çalışmalardır. Ahlak felsefesi, insanın ahlaki olarak bir değer taşıyan davranışlarını konu edinir. Bu bağlamda ahlak felsefesinin konuları arasında ahlaki bir eylemin amacı, sorumluluk özgürlük ilişkisi, iyi ve kötü ayrımı, evrensel ahlak yasasının imkânı, insan ve vicdan ilişkisi, insanın eylemlerindeki sorumluluk kavramı gibi konular sayılabilir.

Ahlak felsefesinin “İnsan ahlaki eylemde bulunurken gerçekten özgür müdür?, Kişi vicdanı karşısında evrensel ahlak yasası var mıdır?, Ahlaki eylemin amacı nedir?, Ahlaki yargılar ile diğer yargılar arasında ne gibi farklar veya benzerlikler vardır? İnsan doğası gereği egoist mi yoksa özgeci olarak mı eylemde bulunur? gibi sorulara cevap aradığı söylenebilir. Ahlak felsefesi ile ilgili düşünceler, “insan nasıl davranmalı?”, “İnsan için iyi bir hayat nedir?” gibi sorulara cevap arayan düşüncelerdir.

Bu gibi sorular, bütün insanları ilgilendirdiği için, hayatta karşılaştığı sorunlarla uğraşan insanlar bunu ahlak felsefesi sayesinde gerçekleştirmektedir. Ahlak felsefesini, insanların, davranışlarını kendilerine göre düzenlediği bir kurallar bütünü olarak kabul edersek, insanların meslek hayatlarında, gerek diğer iş arkadaşlarıyla gerekse müşteriler ile ilişkilerini düzenleyen ve belirleyen bir "meslek ahlakından" söz edebiliriz. Görüldüğü gibi ahlak kavramı insanın olduğu yerde var olan bir kavram olduğu için düşünce tarihinin her döneminde bir sorgulama alanı yaratmıştır. Genel olarak Tanzimat Fermanından erken dönem cumhuriyet dönemine kadar olan dönemi kapsayan çağdaş Türk düşüncesi de doğal olarak bu alandan etkilenmiştir. Bu dönemde farklı ahlak felsefeleri geliştirilmiş ve savunulmuş olsa da temel olarak üç farklı ahlak tasavvurunun ön plana çıktığı söylenebilir. Bunlar; Hilmi Ziya Ülken'in “Aşk Ahlakı”, Nurettin Topçu'nun “İsyah Ahlakı” ve Takiyettin Mengüşoğlu ve İoanna Kuçurudi'nin görüşlerini yansıtan “Antropolojik Ahlak”tır. Bu önemli görüşlerin arasında tarihsel olarak önde geleni ise Hilmi Ziya Ülken'in aşk ahlakıdır.

4. Hilmi Ziya Ülken'in Ahlak Tasavvuru

Çok üretken bir kişi olan Hilmi Ziya Ülken, İslam felsefesi, sosyoloji, düşünce tarihi gibi birçok alanda tüm yaşamı boyunca çalışmalar kaleme almış, bir düşünürdür. Yetmiş beş tanesi özgün olmak üzere yaklaşık elli beş dergide tespit edilebildiği kadarıyla 730'un üzerinde makale yayınlamıştır. Eğer gazetelere yazdıklarını da eklersek 1300'e varan bir rakama ulaşılmaktadır. Pek çok uluslararası kongre katılımı mevcut olan Ülken, birçok felsefe ve sosyoloji dergisinin çıkmasına da ön ayak olmuştur.

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki Hilmi Ziya Ülken ahlakı, gerek insani gerekse de toplumsal anlamda çok merkezi bir yere koyar. Ona göre ahlâk, "bir sosyal kurumlar sisteminde, kişiler-arası münasebetlere ait aşkın inanma alanı"⁵ dir. Ülken'in bu tanımı, ahlakı toplumsal alan için vazgeçilmez bir öge ine getirmektedir. Bundan dolayı da ahlâkın, sosyal gelişme sonunda değerlerin farklılaşmasından meydana çıkmak şöyle dursun, her toplumda bütün sosyal faaliyetlerde hazır, zaruri bir dayanak olduğunu iddia edilebilir. Yine Ülken'in kendi ifadesine göre; her nerede kişiler arası münasebetler varsa orada mutlaka ahlâki fiil vardır⁶. Bu cümleleri ile ahlakın sosyal ve toplumsal yönüne vurgu yapan düşünür, buradan hareketle bir yanlış anlaşılmanın da olmamasına dikkat çeker. Bu yanlış anlaşılma ise ahlakın sadece sosyal bir yapısının olduğunu iddia etmektir. Ülken'e göre sosyal ahlâk bütün ahlâk değildir. Ahlâki hayatın doğuşunda olduğu kadar, gelişmesinde sosyal olguya hazırlık olan veya onu takip eden bir hür fiil vardır ki, onu, toplum içinde cereyan etmesine rağmen sosyal hayata mal etmek mümkün değildir.

Ülken'in ahlak anlayışında, ahlak insana içkin olmasının yanında, pratik bir alanda da var olmaktadır. İnsanların yaşadıkları ve sahip oldukları kültürlerden bağımsız olarak geliştirdikleri ahlaki ilkeler, aynı zamanda ortaya bir bütün olarak insanlığı da çıkarmaktadır⁷. Yani Ülken'in insanlık olarak adlandırdığı durum aslında insanın içsel olarak iyi olabilmesi ile oluşmaktadır. Bununla birlikte bazı ahlaki eylemler,

⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Aşk Ahlakı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 22.

⁶ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 22.

⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 837.

kültürel farklılığa bağlı olmadan gerçekleştirilebilmektedir. Bu ahlaki eylemler insanın, insan olmanın gereği olarak var olmaktadır. Aynı zamanda insanın toplumsal ilişkilerini sürdürebilmesi için bazı normlara ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim gerek toplumsal yaşamın insana yaraşır biçimde devamı gerekse toplumun kendi var oluşu için bu ahlaki kuralların ortaya çıkması zorunludur. Bunlar, aynı zamanda toplumsal olanın insanı tabi tuttuğu birtakım zorunluluklardır. Bu gerekliliklerden en önemlisi ise şüphesiz güven duygusudur. Güven duygusu ile birbirine bağlanan insanlar, sağlıklı bir toplumu oluşturabilmektedir. Bunun yanında insanların birbirlerine güven duyabilmeleri ancak kendilerinden üstün, manevi bir varlığı kabulleriyle mümkündür.⁸ Bu anlamda manevi olan aşkın varlık, düşünce yahut bilme alanının değil inanma alanının bir konusudur.

Felsefesini genellikle pratik problemlerden oluşturan Ülken, ahlak felsefesini önemli bir konuma yerleştirmiştir. O, ahlak ile ilgili yazmış olduğu eserlerinde öncelikle diğer ahlak anlayışlarını anlayıp özümsemiştir. Ardından ahlak ile ilgili en temel eserleri olan “Aşk Ahlakı” (1931) ve “Ahlâk” (1946) eserlerinde, inceleyip anladığı ahlak anlayışlarının neden geçerli olamayacağını açıklamış, kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Bu eleştirilerden en önemlisi kendisinin de Ziya Gökalp’in düşüncelerinden etkilendiği dönemde savunmuş olduğu toplumcu ahlak anlayışı hakkındadır.

Hilmi Ziya Ülken’in ahlak anlayışına göre toplumcu bir ahlak doğru olmayacaktır. Çünkü toplumun durağan bir yapısı yoktur. Zamanla toplumdaki birçok unsurun değiştiği gibi ahlak kuralları da değişime uğrayacaktır. Mevcut durumda doğru gelen bir ahlaki eylem, toplumun dinamik yapısı nedeniyle değişime uğrayabilmektedir. Ülken’e göre, “toplum ahlakı da bize hiçbir hâlde, hiçbir durumda bir kanun öneremez. Çünkü dün doğru olan bugün yanlıştır. Bir toplum için doğru olan başka bir toplum için yanlış olabilir.”⁹ Toplumun ahlakının olmamasının temel sebebi, ahlakın bir otonomi, bilinç, irade ve insana dair özellikler barındırması gerektirdiğindendir. Toplumdaki her bireyin tek tek ahlakın

⁸ Ülken, *Felsefeye Giriş II*, s. 839.

⁹ Mehmet Vural, *Hilmi Ziya Ülken*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019, s. 92.

bilincine ulaşması ve eylemlerini ahlaki doğrularla gerçekleştirmesi sonucu toplumun ahlaki ortaya çıkacaktır.

5. Aşk Ahlakı

Hilmi Ziya Ülken'in "Aşk Ahlakı" fikri onun, insan tasavvurundan temellenmektedir. Aşk Ahlakı, insanı daha ahlaklı hâle getirmeyi amaçlayarak aslında insanın bir başkası ile kuracağı iletişimi de daha sağlıklı hâle getirecektir. Nitekim insan tek başına kaldığı anlarda bile ahlaklı olabilmeyi sağladığında, kişi olmayı başarmış olacaktır.

Ülken öncelikle işe diğer ahlak anlayışlarını eleştirel bakış açısıyla incelemek ile başlamıştır. Devamında sistemli olarak insanı temele almış ve Aşk Ahlakı eserinin adından da anlaşılacağı üzere Hilmi Ziya Ülken, ahlak anlayışını aşk kavramı üzerinden açıklamıştır. Onun isimlendirdiği şekliyle bir ahlak ile ilgilenilecekse bu aşk ahlakı olmalıdır. İnsanı âlemin odağı olarak gören Ülken, insanı çevresiyle bütüncül olarak ele alarak, insanın en önemli vasfı olarak ahlakı kabul etmektedir. Ülken'e göre işe insanın varlığını anlayarak başlamak gereklidir. Çünkü onun ahlak sistemi içerisinde bahsettiği tüm değerler, insanı yapılandırmak ve tamamlamak içindir. İnsanın teşekkül edişini yani meydana gelişini de Allah ile tabiatın ilintisiyle ortaya koyar. Aynı zamanda ona göre "ahlak felsefesi, pratik felsefenin bir kısmıdır ve insan bunun icra ettiricisidir."¹⁰ Görüldüğü üzere Ülken için insan, sadece edilgin mahiyette değil tersine etkin bir şekilde ele alınır. Hilmi Ziya Ülken, ahlakı pratik anlamda ele alırken aynı zamanda bu görevlerinden dolayı önemli bir konuma yerleştirmektedir. "Klasik felsefede bilmek, etmek ve yapmak şeklinde ayrılan üç davranış tarzından hareketle Ülken, ahlak felsefesinin etmek üzerinde yer alan pratik felsefenin bir kısmı olduğunu ortaya koyar."¹¹

Ülken'e göre insan ruhu oluş hâlindeki varlığın bir parçası olduğundan bir gerçektir ve iç ve dış tecrübemizin konusudur. İnsan ruhunda hazlar, kuruntular ve değerler gibi tatminle sona ermeyen, kalıcı ve sürekli olan, zamanla ve mekânla değişikliğe uğramayan; devirlere, dillere, medeniyetlere, modalar, fikirler ve ihtiyaçların değişmelerine rağmen her zaman aynı kalan bir güç vardır. O, bu güce yüksek ve insani

¹⁰ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 3.

¹¹ Nurten Kiriş Yılmaz, "Hilmi Ziya Ülken'in Ahlak Görüşü: Aşk Ahlakı", *Electronic Turkish Studies*, 2018, C.13, S.26, s. 817.

konulara çevrildiği, yükseldiği ve yüceldiği zaman “aşk” adını verir. Ülken, aşkın ruhun kendiliğinden ve sonsuza dönük gücü olduğuna işaret ederek ahlâkın yalnızca ihtiras ve aşk üzerine inşa edilmesi gerektiğini ifade eder.¹²

Ülken’e göre, aşk ahlâkının hâkim olduğu bir toplumda ya aşk ahlâkına ermiş kâmil insanlar ya da bu ahlâka erme yolunda olan insanlar olacaktır. Ülken böyle bir toplumun beş temel hedef etrafında birleşeceğini savunmuştur. Ona göre bu hedeflerin ilki “birlik”, ikincisi “kendine yetmek”, üçüncüsü “sükûn” dördüncüsü “mertebeler” ve beşincisi ise “adalet” tir.¹³ Ülken’e göre birliğe ulaşma için gerekli olan vatan sevgisi, ancak tüm insanlığı sevmekle, bencilliklerden kurtulmakla mümkün olur. Kendi vatanlarıyla ilgisi olmayanların insanlık sevgisi, ikiyüzlünün yoksula acıması gibidir; o, bencilliğini asla terk edemeyecek, insanlık için parlak vaatlerde bulunduğu sırada, yanı başındaki insanların sefaletten öldüğünü görmeyecektir. Ülken’e göre vatan sevgisi bağımsızlık, özgürlük duygularını da birlikte getirir ki, bu ancak özgürlüğü tatmış olan ruhlarla kazanılabilir.

Ülken’e göre her toplum içinde bilimsel, iktisadi ve askerî bakımlardan sınıflar ve mertebeler olduğu gibi, ötekilerinde olduğu gibi dıştan görülmeyen, ancak ince bir görüşten de saklanmasına imkân olmayan bir de ahlâki mertebeler düzeni vardır. Mertebeler, ruh ve eylem kudretine göre insanların derecelere ayrılmasıdır. Kişi bu dereceleri ancak ruhsal çabalarıyla aşabilir.¹⁴ O, insanın aşk ahlâkına erebilmesi için üç aşamadan geçmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu aşamalar korku, ümit ve gururdur. Kişi eğer kendi içinde sırasıyla bu üç aşamayı geçebilirse dördüncü ve son mertebeye olan aşk boyutuna da ulaşmış olur. Bu mertebeler aşk ahlâkına ulaşma yolunda aşılması gereken aşamalardır.

Mertebeler, toplumla başlayan oluşun kişiliğe varmasıdır. Ülken mertebeler sayesinde şahsiyeti olmayan, özgürlüğe izin vermeyen toplum yapısı içinde yolculuğa başlayan insanın, nihayet toplumu aşarak ama ondan nefret etmeden ve uzaklaşmadan kâmil insan seviyesine

¹² Hilmi Ziya Ülken, *Ahlâk*, Ülken Yayınları, İstanbul 2001, s. 62.

¹³ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 89.

¹⁴ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 93.

ulaşabileceği savunmaktadır.¹⁵ Ülken'e göre bu uzun ve yorucu yolculukta dört büyük aşama aşmak ve dört aşamada konaklamak gerektirir. Bu menzillerin ilki halk menzilidir, ikincisi vatandaş, üçüncüsü vatansever, dördüncüsü ise insani vatansever menzilleridir.¹⁶ Böylelikle Ülken, aşka ahlaki ile birey ve toplum arasında bir bağ kurmaktadır.

Sonuç

Hilmi Ziya Ülken 1901-1974 yılları arasında yaşamış en önemli düşünürlerimizden bir tanesidir. Yaşamı boyunca tek bir alan da kalmayıp kendisini çeşitli alanlarda da geliştirmiştir. Felsefeden sosyolojiye, psikolojiden resme, eğitimden siyasete birçok alan ile yakından ilgilenmiştir. Aşk Ahlakı temelini aştan, yani insanın özünde yer alan en saf manevi duygudan almaktadır. Bir başka ifadeyle Aşk Ahlakı, insanın manevi özüne içkindir. Bunun yanında Ülken, bu manevi özü yani insanın en saf manevi unsurunu, toplumu ulaştırabileceği en yüksek ahlaki seviyeye ulaştırabilmek için bir araç olarak kullanmaktadır. Aşk Ahlakının doğasına uygun bir biçimde tecelli ettiği noktada ise insan, toplumda bir kişi hâline gelecektir.

Şüphesiz bu kişi, en saf manevi duygusu olan aşkı ahlaki bir mahiyette toplumsal yaşamında kullanacak ve Aşk Ahlakının topluma yayılmasını sağlayacaktır. Böylece kişi olabilen insan, ahlaki tatmine erişecek ve daima daha iyiye ulaşma güdüsüne sahip olacaktır. Dolayısıyla hayatını ahlaki bir varlık olarak sürdürecektir ve bu ahlak anlayışı da nesilden nesle aktarılabilir. Hilmi Ziya Ülken'in ahlak anlayışının adında da yer alan bu kavram, onun felsefesinde çok önemli bir yere sahiptir. Aşk, olgunlaşmış, gelişmiş bir ihtirastır ve ruhun en saf hâlidir.

Hilmi Ziya Ülken, Aşk Ahlakı adlı eserinde insanın ahlaki anlamda en iyiye ve en doğruya ulaşabilmesi için uygulaması gereken bazı kuralları ele almaktadır. Cumhuriyet dönemine uygun olacak şekilde tasarlanmış bu ahlak fikri insanların özgürleştirilmesi adına da önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu eserin, sonraki ahlak anlayışlarını da etkileyecek olması önemlidir. Sonuç olarak Hilmi Ziya Ülken özgün ve ahlaki eylemlerinde insanı daha özgür kılacak bir ahlak anlayışı sunmak istemiş ve buna göre

¹⁵ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 94.

¹⁶ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 94.

ahlak anlayışını hem sistematik bir biçimde ele almış hem de mertebelerden geçilebilmesi için gerekli koşulları incelemiştir.

KAYNAKÇA

GÖKALP, Nurten, *Duygu ve Etik*, Ebabil Yayınları, Ankara 2010.

KILIÇ, Recep, *Ahlakın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

LACEY, Alan Robert, *A Dictionary of Philosophy*, Routledge. New York 1996.

ÖZLEM, Doğan, *Etik*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2004.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Ahlâk*, Ülken Yayınları, İstanbul 2001.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Aşk Ahlakı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

VURAL, Mehmet, *Hilmi Ziya Ülken*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019.

YILMAZ, Nurten Kiriş, "Hilmi Ziya Ülken'in Ahlak Görüşü: Aşk Ahlakı", *Turkish Studies*, 2018, C.13, S.26, ss. 811-827.

Extended Abstract

The concept of morality has always been a concept that primarily concerns people, both today and in the past. The reason for this is that life constantly presents people with questions and problems related to these concepts. People communicate and interact with other people in order to continue their lives. This communication and interaction between people is basically a long process. During this long process, people constantly encounter some problems and take various actions to solve these problems. The concept of "morality" gives us the opportunity to evaluate these actions as good or bad. Man is a moral being. The bond that humans establish with God, the universe, living things and other people gives rise to morality. Thus, man can know himself in relation to the moral process. Likewise, a person can shape his social side with the moral principle. It can be seen that the concept of morality is a concept that has been

discussed among people and societies since the moment humans first existed. Literally, morality means that which is related to temperament, character, tradition and lifestyle. The etymological meaning of the concept emphasizes the integrity of human being's existential structure and value structure and the aspect of this that emerges in action. In addition, morality is about general rules and principles that shape and determine people's behavior, which shows us the abstract and idealized side of morality.

Hilmi Ziya Ülken, the main subject of our study, lived between 1901-1974 and is one of the important names in the history of Turkish thought. When we look at the history of Turkish thought, the most important thinker who stands out for creating an ocean on his own rather than a drop of water is Hilmi Ziya Ülken. Ülken, who has spent 55 years of his 73-year life publishing, has been interested in different fields from sociology to philosophy, literature to art, psychology to education, morality to politics and has produced works.

Morality must have a universal character that includes certainty and is valid for all humanity. For this reason, Ülken compares moralities based on pleasure, fear, hope, benefit, endurance and endurance to the most primitive state of mind, far from universality. According to him, although the moral system based on reason is the most general and sound of all moralities, it does not satisfy people when analyzed. Because the mind, like many other things, is open to change and cannot remain constant.

Ülken, who describes the human being as a whole consisting of soul and body as the subject of morality, emphasizes the need to handle both of them together and educate them together. Since the soul is capable of continuous progress, it is necessary to first train the soul and then base the body on this trained soul. Man is ignorant in his natural state, and it is his passions that guide him in the process of becoming informed. Even though passions are dominant and jealous tendencies, the important thing is to overcome these tendencies and rise above them. Only in this way can love and morality be achieved. Because love is the matured form of passion. According to Ülken, the world is an order of levels, and it is necessary to pass through these levels in order to reach the ideal morality of love from the morality of ordinary people. The last level is love.